

שיבת הר עציון בית מדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

*****

פרשת השבוע

*****

פרשת שמות

"משה... כי מן המים משיתהו"

דוד טי

פעמים רבות מצאנו במקרא כי השם מבטא מהות ומסמל משמעות מסויימת. הדבר מצוי הן בשמות מקומות (כגון: בבל, גלגל) והן בשמות אישים (קין, שת, אברהם ועוד רבים). ככל שהאישיות חשובה יותר, כך יש מקום רב יותר לעמוד על משמעות שמה, ע"כ מצאנו שהתורה מייחסת חשיבות רבה לשמותיהם של האבות והשבטים. פלא הוא אפוא, שלאישיות המרכזית שבתורה, ניתן שם שקשה להבין את משמעותו. במאמר זה ננסה להבהיר את המשמעות הטמונה בשמו של רבינו - "משה"!

בפרשתינו נאמר:

"ותביאהו לבת-פרעה ויהי לה לבן
ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו"

הפרשנים התקשו בהבנת המאורע - והלא בת פרעה דוברת מצרית היתה; כיצד יתכן, אם כך, שהיא נתנה לילד שם שמשמעותו מובנת בשפה העברית בלבד?

ראב"ע תירץ - בת פרעה אכן לא דברה עברית. היא קראה לו בשם המצרי "מוניוס", והתורה היא זו ששינתה ותרגמה את דבריה ל"משה", על-פי הפועל העברי משיתהו.

האברבנאל תקף פירושו, שהרי אין דרכה של תורה לתרגם שמות (כגון צפנת פענח, פוטי-פרע), וביאר - בת פרעה אמנם לא דברה עברית, אבל היא איננה זו שנתנה לו את השם. מוכח מראשיתו של הפסוק שנושאו הוא אמו של הילד: "ותביאהו..." מכאן, שגם ההמשך מוסב עליה: "ותקרא (אמו) שמו משה". אך, האברבנאל נדחק, לפי פירושו, להסביר שמילת "משיתהו" פירושה - את משית אותו, שהרי לפי דרכו אמו של הילד היא זו שאמרה גם את סוף הפסוק: "כי מן המים משיתהו".

החזקוני הביא מדרש חז"ל, לפיו בת פרעה התגיירה, והראב"ע הציע פרוש נוסף, שהיא שאלה את האמות העבריות לשפתן. אבל מכיוון שפרטים אלו אינם כתובים בגוף מקראות, לא נוכל לקבלם כפשוטו של מקרא.

לפני שנציע את פירושו של הנצי"ב, נבהיר כי המכנה המשותף לכל הפרשנים דלעיל, הוא ששמו של משה ניתן לו בעקבות המשיה מן המים. עובדה זו כשלעצמה מעוררת קושי - הייתכן שבת פרעה תנציח את עובדת היות בנה ילד עברי שנמשה מן המים בשמו - "משה כי מן המים משיתהו"? מסתבר, שבת פרעה שחמלה על הילד, הכניסה אותו לביתה, גידלה אותו וטיפלה בו כבנה, תנסה להסתיר את עברו המפוקפק של הילד. אך, לפי הפירושים הנ"ל, נמצא, שהיא הטביעה אותו קלון בשמו. כל הקורא לו מבין כי ילד זה איננו בנה האמיתי, אלא הוא ניצול יהודי שנמשה מן המים... היתכן!! (1)

הנצי"ב התגבר על קשיים אלו, ע"י פירוש מחודש, וזו לשונו:

"ראיתי... דבלשון מצרי תיבה זו בצורתה משמעו ילד. וילד המלך נקרא במדינה הילד, באשר הוא וילד למדינה... ופירשה הטעם שהוא הילד שלה".

לפי פירושו, אין קשר בין השם "משה" לבין מילת "משיתהו". משה, משמעו במצרית ילד, ובת פרעה שקבלה ילד זה לאימוץ, קראה לו בשם "הילד", שם המורה על-כך שהוא ילד המלך. שם זה מבטא את החלת הבעלות שלה עליו, ועיי"כ היא אכן מסתירה את עברו ומוחקת מן הזכרון את סיפור הולדתו אצל העברים. שמו מעיד עליו - הוא ילד המדינה = בן המלך!

ע"פ דרכו, מפרש הנצי"ב שהמילה "משיתהו" נכתבה כאן רק מצד לשון נופל על לשון (2), שהרי סיבת הקריאה בשם משה איננה בגלל מעשה המשיה דווקא, אלא בגלל שהיא זו שלקחה אותו והצילה אותו - וכך אומרת בת פרעה - הוא משה (=ילדי) כי מן המים משיתהו (=היצלתיו ולכן הוא שלי).

פירוש זה מסתבר הן מצד העניין והן מצד הלשון. חיזוק לפירוש זה מצאנו במחקר המודרני המאשר שהשם "משה" נגזר מן המלה המצרית "מס" שמשמעותה בן (ע"פ אנציקלופדיה מקראית).

אעפ"כ, תוך כדי פתרון קושי אחד, יוצר פתרון זה קושי אחר: ע"פ פירוש זה מובנים היטב מניעה של בת פרעה, אך דווקא מתוך כך תמהים אנו על הקב"ה שפרסם את השם הזה של רבינו, ובתורה כולה בחר לכנותו רק בשם זה. האם נאה למנהיגו של ישראל, הגואלם ממצרים מבית עבדים, לשאת שם המבטא את היותו בן המלך פרעה? האם ראוי שעם ישראל מאז ועד היום, יכנה את גדול הנביאים שמסר לו את תורתו, בשם שנתנה לו בת פרעה במטרה להנציח שהוא בנה?

קושי זה מתחדד כאשר מתברר מתי ניתן לו שם זה. הכתוב אומר:

"ותיקח האשה הילד ותניקו ויגדלו ויתבאו לבית פרעה... ותקרא שמו משה"

כלומר, שם זה ניתן לו כשהיה לפחות בן שנתיים, בתום תקופת יניקתו - "ויגדלו", אין ספק שהיה לו שם עוד קודם לכן, שם שנתנו לו הוריו ביום השמיני ללידתו, ככל ילד יהודי. שם שרגיל בו משחר ינקותו - מדוע לא פירסמנו התורה? אדרבה, נראה, ששם עברי שניתן לו בידי הוריו, זהו השם שראוי לו, לרבינו! (3)

לענ"ד, כדי להבין את משמעות השם משה על בוריו, עלינו להעמיק חקר במשמעות השם במקרא.

נבחן כמה שמות, ולאחר הבנת הקושי שבהם, נציע פתרון כולל, שיענה גם על השם משה שבו אנו דנים כאן. (4)

1. על בבל נאמר (בראשית י"א, ט'): "על-כן קרא שמה בבל כי שם בבל ה' את שפת כל הארץ" - מדוע, א"כ, לא נקראה העיר "בלל"?

2. על נבל אומרת אשתו אביגיל: "אל נא ישים אדוני את ליבו אל איש הבליעל הזה על נבל, כי כשמו כן הוא - נבל שמו ונבלה עמו" (שמי"א כ"ה, כ"ה). אם זהו שמו, מדוע נתנו לו הוריו שם שכזה?

3. ביהושע (ה', ט') נאמר: "ויאמר ה' אל יהושע, היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, ויקרא שם המקום ההוא גלגל" - מדוע לא נקרא המקום "גלה" או - "גלות"?

תשובה מרווחת לכל הקשיים הללו, נלמד מתוך ניתוח דברי עשיו לאחר שנלקחה ממנו הברכה:

"הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמיים את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי"

מה אומר כאן עשיו? - עשיו דורש את השם יעקב ומקנה לו משמעות מחודשת. שהרי בלידתו נקרא כך - "יעקב", על-שם שאחז בעקב עשיו, אולם עתה אומר עשיו, יש להקנות לשמו משמעות נוספת שתחשוף רובד נוסף מאשיותו - הוא נקרא כך ע"ש העקבה שבו, הרמיה שבו - "ויעקבני זה פעמיים".

ומעתה, נוכל לומר, שכשם שעשיו דרש שמו של יעקב שניתן לו זה מכבר, הוא הדין התורה עצמה דורשת שמות שהיו קיימים, ומקנה להם משמעות מחודשת.

עפ"ז מבואר :

1. בבל נקראה כך על שם רצונם של יושביה: "הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים". שם זה מורכב מהמילים "באב אל" שמשמעם שער לא-ל, אלא שהקב"ה סיכל עצתם ובלבל את שפתם. מעתה אין כאן יותר "שער האל", אלא ראוי לתת לה משמעות מחודשת - "בבל - כי שם בלל ה' שפת כל הארץ".

2. נבל נקרא כך ע"י הוריו על שם השורש הערבי "נביל" שפירושו אציל. אולם אביגיל, שראתה את סופו קרב ובא, פייסה את דוד בהנצחת מהותו האמיתית של בעלה: "כשמו כן הוא, נבל הוא ונבלה עמו".

3. גלגל היה שם המקום עוד בטרם מלו בו בני-ישראל, (כפי שמוכח מפרק ד' פסוק כ' שם), אך לאחר שמלו שם ישראל, ראוי להקנות למקום זה משמעות חדשה - ע"ש "גלותי חרפת מצרים מעליכם".

עתה נשוב ונבאר את השם "משה".

כאמור, בת פרעה קראה לו בשם זה בשפה המצרית, ורצונה היה לבסס ע"כ את עובדת היותו בן לבית המלוכה. אולם התורה המשיכה לשמור שם זה ולכנות את רבינו כל חייו דווקא בשם משה, מטעם אחר: יש כאן מעין דרישה של השם שניתן לו מסיבה מסויימת, אך משמעותו ההסטורית לדורות היא שונה לחלוטין. כאשר ישעיהו מתאר את זכרונות העבר, הוא מדגיש את משמעות השם של רבינו, כפי שראוי להבינה:

"ויזכור ימי עולם משה עמו איה, המעלם מים, את רועה צאנו..."
(ישעיהו ס"ג, י"א)

כלומר, השם משה הוא פועל המשקף את מעשהו של האיש - הוא המושה את עמו מן החומר והטיט, הוא המושה את אחיו מים סוף. (5)

השתא דאתינן להכי, נוסיף להעמיק חקר במשמעות הכפולה של השם משה - זו שניתנה לו ע"י בת פרעה, וזו שמבטאת עבורינו את מהותו ופועלו.

שמעתי ממו"ר הרב לכטנשטיין בשיחה לציון יום השואה, שמחובתניו להסיק מסקנות מעשיות מהטרגדיה הנוראה של השואה. שאלות, תמיהות, תהיות וטרוניות תשארנה לעולם ללא מענה מספק. אולם הפקת לקחים, תכנון מחודש, בניה של ההריסות - זהו דבר אפשרי. וע"כ, הדגיש הרב, חובתו של כל יהודי להרגיש את חסרונם של המליונים, את חורבן עולם התורה דאז, ומתוך כך עליו להתחזק כפל כפליים בעבודתו, בנסיון לשקם את ההרוס, להגביר עוד אורה על החשיכה הנוראה. שהרי במוותם ציוו לנו את החיים.

את המסר הזה שמענו בישיבה ממורינו אהרן, אבל לאור דברינו נראה שאת המסר הזה כבר לימד אותנו בפרשתינו, רבינו משה: משה נולד בדור של שואה; דור שבו העם היהודי מעונה בפרך, דור שבו עוללים מושלכים אל היאור,

דור של עבדות וקדרות. בדור הזה זכה משה להינצל מהתופת; משה גודל בבית מלכים, ובזמן שאחיו סובלים ומתענים הוא מלא כל טוב ומתענג.

בתור ילד הוא גדל עם הידיעה שהוא זכה, בעוד שאחרים לא זכו. את עוצמת האחריות לדבר הוא שומע כאשר קוראים לו בשמו משה - הוא נקרא כך ע"י בת פרעה המשתחו מן המים.
ש מ ו ז כ י ר ל ו את הצלתו מטביעה במצולות. הקריאה "משה" מהדהדת באוזניו ואינה נותנת לו מנוח. כליותיו זועקות: "משה! ראה את אחיך... היכן אתה והיכן הם"!!

מתוך כך, משגודל משה, הדבר הראשון שהוא עושה - "ויצא אל אחיו וירא בסבלותם". הוא מבין את עומק האחריות הרובצת על כתפיו. משה, שנמשה וניצל, הופך להיות המושה של אחיו, שמצילם.

הערות:

(1) המשנה בריש פ"ד בקידושין מונה עשרה יוחסין שעלו מבבל: כהנים, לויים, ישראלים וכו' - הפחותים שבהם: שתוקי ואסופי.
קריאת הילד בשם משה על שם המשיה, הרי היא כקריאה לילד אסופי בשם אסוף על שם האסיפה.

(2) עיין בהעמק דבר לפסוקנו, שמביא דוגמא נוספת ללשון נופל על לשון בקריאת שמות. ועוד רבים כאלה.

(3) המדרש שם לב לתופעה זו, וחז"ל נסו לאתר את שמו העברי: ר' מאיר אומר טוב שמו. ר' יאשיה אומר טוביה שמו.

(4) את ההסבר הבא בדרישת שמות שמעתי מפי ר' מרדכי סבתו.

(5) עיין הערה בדעת מקרא. וע"ע ספורנו ורש"י הירש שבארו השם על שם העתיד, אך לא הלכו בדרכנו.